

РОЛЬ НОВИХ МЕДІЙ У ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ЗМК ТА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ

УДК 007 : 304 : 001

КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Ірина Бондаренко

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, 69600, Запоріжжя, Україна,
e-mail: lystopad@mail.ru*

Розглянуто сутність комунікаційних технологій у контексті соціального інжинірингу, досліджено проблеми управління інженерною діяльністю у комунікаційній сфері крізь призму модернізації професійної освіти майбутніх комунікаційних технологів.

Ключові слова: техніка, технологія, соціальнокомунікаційна технологія, інженерна діяльність, соціальний інжиніринг.

Беззаперечним фактом сьогодення стала невідпинна технологізація суспільного життя. Технологія змінила соціальний контекст буття людини, трансформувала цивілізаційний статус самого суспільства – суспільства інформації, суспільства знань. Так звана «технологічна революція» глобалізувала світ, активізувавши роль соціальної комунікації в усіх сферах життєдіяльності людини. СК як особлива надбудовна/духовна система набула статусу *соціального універсуму* (усеосяжність комунікаційних потоків об'єднує суспільну систему у цілому) та *технологічного конструкту* (першопочаткове проектування соціальних процесів, інститутів відбувається насамперед на комунікаційному рівні). Наразі саме виробництво й інженерія інформації та знань є фундаментальною умовою функціонування та розвитку суспільства нового типу.

Відзначимо й виняткову актуальність проблеми усвідомленого / розумного конструювання глобалізованого світу: державотворення, реформування, побудова громадянських інституцій мають відбуватися на засадах професійної модернізації, із залученням дієвих технологій соціальної інженерії. Остання розуміється нами як поліфахова сфера, що об'єднує творчі зусилля спеціалістів у галузі соціальних комунікацій, соціології, філософії, психології, безпекознавства, політології, націлених на оптимізацію і модернізацію суспільних процесів. Реалізуючи множини значущих для людства проектів, суспільні інженери (як професіонали майбутнього) спиратимуться на підходи інженерної діяльності – соціокультурного феномену сучасності, засобу продуктивності та креативності індивіда.

У контексті зазначеної проблематики важливими постають соціальні діади «людина-природа», «людина-інформація», «людина-техніка» – безперечно, провідні гносеологічні домінанти теорій багатьох науковців та філософів. У ме-

ханістичній інтерпретації Всесвіту Х. Орегі-і-Гассета закладена універсальна ідея: «Людина приречена створювати, творити саму себе. У слові «творіння», очевидно підкреслено, що людина – це перш за все творець, технік. Отже, людське життя є виробництво... Жити – означає знаходити засоби для здійснення себе як програми. Світ й обставини дані людині перш за все як сировина та механізм... Історія людської думки – ланцюжок спостережень, вироблених з метою виявити механізм, захований у матерії світу» [3].

Суголосної позиції дотримувався й український філософ В. Шинкарук: «Людина по своїй сутності є творцем. І для філософського осягнення світу в його відношенні до людини і людини в її відношенні до світу потрібно виходити не з природи самої по собі, а з її перетворення людиною, з суспільного виробництва і його історичного розвитку» [12, с. 71].

Сучасні соціальнокомунікаційні технології, по суті, є масштабними проєктами суспільної інженерії, здатними перетворювати систему ціннісних орієнтацій людини, її свідомість, волю. Змінюючи людину як соціальний конструкт, СКТ модифікують суспільство. Проблематикою цих трансформацій є вектор зміни суспільства – демократичний/авторитарний. Так, партійно-радянська журналістика як основний ретранслятор комуністичної пропаганди за довгі роки свого функціонування виробила специфічну лінгвально-комунікаційну систему – «новомову» (M. Glowinski. Дія її вербально-маніпулятивних механізмів (передусім політичний евфемізм, перифраза, мовний стереотип, ідіологема, процеси лексичної десемантизації) забезпечувала структурування «масової» свідомості соціуму/індивіда, а отже, і реконструкцію внутрішнього світу людини. Людина маси, продукт мозаїчної культури, була значною мірою створена засобами масової інформації і пропаганди: вербалізовані у вигляді текстів соціальної комунікації ціннісні орієнтації суспільства, набуваючи масового характеру вираження, конструювали відповідну аксіологічну й світоглядну домінанту «радянської» особистості. Така інструментальна модель пропаганди ставала дієвою технологією маніпуляції свідомістю та поведінкою мас. Дотепер ми відчуваємо відлуння та наслідки деструктивних суспільних експериментів. Можливо, тому у сучасній комунікативістиці утвердилася досить звужена позиція: «соціально-комунікаційні технології – це система маніпуляційних дій-комплексів, спрямованих на зміну поведінки соціуму» [10].

Систему сучасних комунікаційних технологій, на нашу думку, слід розглядати з позицій соціальної інженерії, міждисциплінарний характер якої дозволить виробити комплексний, всеохоплюючий та логічний підхід до досліджуваного явища. Вивчення СКТ у контексті соціальної комунікації, соціальної філософії, теоретичної й емпіричної соціології, філософії техніки, інженерної психології, аксіології, культурології, історії уможливить їх розуміння як *масштабних соціальних проєктів* (з проєктною операційністю та процедурністю), націлених на модернізацію, удосконалення усіх суспільних процесів та перспективу індивіда через реалізацію комунікаційного потенціалу.

Підтримуємо й диференційний підхід до соціальнокомунікаційних технологій, оскільки кожна одиниця системи СКТ – це історично складена, національно зумовлена, суспільно апробована модель удосконалення / перетворення / організації соціальних суб'єктів та об'єктів, що має унікальні технічні засоби та способи впливу.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення та комплексного аналізу соціальної інженерії як принципово нового контексту інтерпретації соціальної комунікації загалом та соціальнокомуніка-

ційних технологій зокрема. Потреба у визначенні зв'язків та взаємопроникності соціокультурного контексту та системи комунікаційних технологій, що формують відповідний комунікаційний простір, є одним із важливих аспектів наукового пошуку.

Активне дослідження соціальної комунікації та соціальнокомунікаційних технологій з позицій соціальної інженерії свідчить про ті світоглядно-методологічні зміни, що відбуваються у царині наукового пізнання. Соціальна комунікація як *трансдисциплінарне* вчення демонструє новий погляд на людину у *поєднанні* (а не диференціації) її технічних, гуманітарних / духовних та психофізіологічних реалізацій.

Акцентуємо, що поняття «трансдисциплінарність», «міждисциплінарність», «мультидисциплінарність», «кросдисциплінарність» у науковій площині явища означені, але остаточно не визначені. Термін «трансдисциплінарність» ввів французький психолог Ж. Піаже. Трансдисциплінарним він називав свій Міжнародний центр генетичної епістемології (1955). Ж. Піаже обґрунтував теорію «достовірного пізнання»: методика освоєння психології когнітивних функцій особистості має будуватися на лінійному залученні знань зі сфер математики, кібернетики, логіки, фізики [4, с. 186-199].

Сьогодні така дослідницька стратегія розширює та перетинає дисциплінарні межі, пропонуючи цілісне (холістичне) бачення світу. Синтетична природа трансдисциплінарності встановлює органічний зв'язок між природничими, гуманітарними та соціальними науками, а також духовними експериментами людства. Саме трансдисциплінарність може стати площиною для конвергенції науки, технології, мистецтва, дослідження свідомості та духовних практик.

Зазначимо, увесь розвиток науки як особливої форми свідомості – це інтеграційний шлях до «єдиної науки», у якій світ, людина, техніка розглядаються цілісно, а не як автономні сегменти класичної / традиційної науки, адже «формою суспільної свідомості наука виступає у систематичній єдності усіх її галузей та елементів знання» [12, с. 19].

Артикулюємо на тому, що соціальна комунікація є своєрідним трансфером (інтелектуальним провідником) знань та досвіду між окремими науковими галузями та суспільством. У цьому розрізі показовою є думка Д. Гаври щодо теорії комунікації – «це мультипарадигмальна постнекласична наука, яка спирається на комунікативний підхід до людини й суспільства й функціонує як метадискурс, сформований у контексті осягнення комунікативних практик» [1, с. 17].

Наразі аналіз соціальної комунікації з позицій соціальної інженерії (як спроба універсалізувати та інтегрувати усі наукові студії про комунікацію) – підхід новий, дещо «екзотичний» для класичної наукової рефлексії. Тому такий гносеологічний досвід перебуває ще на етапі утвердження, становлення та методологічного оформлення. Показовою є думка В. Різуна: «Статус інженерного вчення не принижує соціальні комунікації, але однозначно надає їм статусу ремесла, професійної діяльності, фахівці якої виступають у ролі комунікаційних технологів (комунтехнологів), соціальних інженерів. Таким чином, вчення про соціальні комунікації належить до таких вчень, як радіотехніка, кораблебудування, машинознавство тощо, які на пострадянському просторі мають статус технічних наук» [8, с. 10].

Поодинокими та дискусійними залишаються й визначення особливого виду комунікаційної діяльності – соціальнокомунікаційного інжинірингу – «це створення, прогнозування, адаптація і реалізація комунікаційних технологій, стратегій і моделей соціальної дії, взаємодії і стосунків між соціальними фігу-

рантами (суб'єктами й об'єктами) з метою здійснення маніпуляції (позитивного або негативного впливу)» [11].

Соціальна інженерія як трансдисциплінарне вчення виникає у 20-ті роки ХХ століття – у час активних процесів індустріалізації, що призвела до так званої «організаційної кризи». Ефективне управління масовими трудовими колективами (кооперативами) вимагало нової методики організації та розподілу праці, а отже нових комплексних знань зі сфери техніки, психології, економіки, політики, юриспруденції. Саме у цей час термін «інженерія» вживається у контексті соціології та юриспруденції як цілеспрямована діяльність професіоналів з реконструкції соціального світу. Зауважимо, етимологія слова вказує на універсальні творчі здібності людини та їх технічний продукт (франц. *ingénieur* – машина; винахідництво < лат. *ingenium* – уроджені здібності; дотепність; талант, геній).

Більшість дослідників дотримуються позиції, що вжитковим терміном гуманітарних наук, зокрема соціології та юриспруденції, зробив слово «інженерія» американський громадський діяч Р. Паунд. Утім паралельно згадують представників Фабіанського товариства (1884 р.) С. та Б. Веббів, які вважали соціальну реформу методом соціальної інженерії, що стимулює поступове удосконалення надання послуг та матеріальних благ без революційних потрясінь.

На думку Р. Паунда, соціальний інженер повинен мати здібності конструювати, координувати й використовувати різноманітні технології й механізми, що оптимізують відносини в інфраструктурі суспільства. Право дослідник тлумачив як інструмент соціального контролю (поряд з релігією, мораллю, вихованням), який неминуче пов'язаний з аналізом та систематизацією поведінки соціальної взаємодії громадян. Саму ж юриспруденцію він називав «юридичною соціальною інженерією»; осіб, які забезпечують компроміс та гармонію у суспільстві на основі закону, – «соціальними інженерами» [2].

Цікаву теорію «відкритого суспільства» та концепцію соціальної інженерії подав американський філософ К. Поппер. Він одним із перших запропонував глибоку інтерпретацію сутності тоталітарних режимів ХХ століття. Аналізуючи фашизм, комунізм та нацизм у контексті типу соціальної інженерії (обрана суспільством модель розвитку), К. Поппер встановлює, що поступальний («поетапний») прогрес суспільства можливий за умови соціологічного прогнозування та технологізації процесу.

Філософ ставить риторичне запитання: «Якщо астрономія може передбачати затемнення, чому б соціології не навчитися передбачувати революції?» [5]. В одній із праць К. Поппер обирає цікаве формулювання «Історичне пророцтво versus соціальна інженерія» [5]. Останню він називає «технологічною соціальною наукою» (навмисне підкреслюючи слово «технологія», яку протиставляє пророцтвам). На його переконання, така «методологія підштовхнула б нас до дослідження загальних законів соціального життя з метою виявити усі ті факти, що мають стати необхідним підґрунтям для будь-кого, хто прагне реформи соціальних інститутів» [5].

У концепції К. Поппера демократичне суспільство відкрите майбуттю, воно завжди придатне для раціональної (а не насильницької) трансформації соціальних структур. Та будь-які перетворення можливі лише за наявності інститутів громадянського суспільства – у цьому філософія соціальної інженерії. Остання має базуватися на таких принципах: віра в те, що людина – господар своєї долі і впливати на хід історії, відповідно до поставленої мети, цілком реально; можливість розумних політичних дій залежить від фактичної інформації, необхідної

для зміни інститутів; основою політики виступає соціальна технологія; раціональний підхід до соціальних інститутів та використання останніх як засобів задля реалізації відповідних цілей; метою є недопущення будь-яких негараздів у житті людини [5].

Отже, поняття «інженерія» є методологічною (а також вербально-семантичною) універсалією, що позначає репродуктивну інтелектуальну (раціональну) діяльність людини, засновану на наукових знаннях та практичному досвіді, метою якої мають стати позитивні зміни у всій соціальній системі. Інженерія є зоною бажаної, проектної дійсності. Саме тому її стрижнем є технологічність як поступовий (поетапний), цілеспрямований й, обов'язково, результативний процес. Соціальна комунікація в умовах глобалізації інформаційного простору стала чи не найважливішим інструментом соціальної інженерії, результат якої – створення суспільства нового типу.

Тому аксіомою сучасного мислення вважаємо функціонально спрямовану формулу: «соціальна комунікація/інформація → зміна ціннісних орієнтацій суспільства → когнітивні трансформації масової свідомості → перебудова суспільної поведінки → створення нового суспільства». Показовою є точка зору Д. Гаври: «Комунікація – це тканина, з якої у світі людей складається усе найважливіше. Саме вона перетворює людину як біологічний організм у Людину. Вона створює групи – малі й великі, формує соціальні інститути. Комунікація улаштовує суспільство як таке» [1, с. 12].

У сучасній науці активно вживається термін «інжиніринг», що також має статус універсального методологічного поняття, оскільки використовується в соціології, економіці, іміджології, безпекознавстві, політології на позначення практичної дії. У найширшому розумінні – це діяльність із надання інженерно-консультаційних послуг стосовно створення промислових об'єктів, а також об'єктів соціальної інфраструктури.

Принциповим у ході нашого дослідження є визначення інжинірингу як галузі людської інтелектуальної діяльності, дисципліни, професії, завданням якої є застосування досягнень науки, техніки, використання законів і природних ресурсів для вирішення конкретних проблем, цілей і завдань людства.

У вітчизняну теорію соціальних комунікацій концепт «інжиніринг» був уведений Г. Почепцовим [6], В. Різуном [8, 28], О. Холодом [11] на позначення дослідної та професійної діяльності щодо конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо через соціальнокомунікаційні технології.

О. Холод вважає комунікаційні технології включеними у соціальний інжиніринг через виконання ними низки функцій відносно соціальних фігурантів: створення → прогнозування → адаптації → реалізації. Утім, дослідник звужує сегмент комунікаційних технологій у соціоінжиніринговій системі лише до площини маніпуляції (негативної або позитивної), яка, по суті, сама є процесом. Мета ж соціального інжинірингу – технічний результат.

Г. Почепцов вбачає мету соціоінжинірингу в управлінні масовою свідомістю, зазначаючи, що реалізують цей процес саме гуманітарні технології. Дослідник уточнює: не аналізують і не продукують тексти, вони продукують життя, оскільки мають на меті зміну поведінки. Саме така адаптація дозволяє людству йти вперед. На прикладі ідеології однієї персони Г. Почепцов ілюструє ланцюжок впливу: одна людина (один текст) → група → суспільство. Приміром, Шанель запропонувала люкс для бідних: маленька чорна сукня наблизилася до моди маси, хоча до цього вона (мода) вважалася елітарним феноменом. Отже,

змінилася поведінка людей, змінилася соціокультурна природа моди, що стала прибутковою масовою індустрією, а не самопрезентацією обраних. І таких аналогій можна знайти дуже багато, особливо у контексті семіотики.

Прикладом соціоінжинірингу можна вважати іміджологію – інноваційну науково-технологічну дисципліну людинознавчого спрямування, що інтегрувала у собі множину гуманітарних, мистецтвознавчих, технічних та природничих студій та іміджмейкинг як практичну реалізацію технології конструювання особистості. Місія іміджології – допомогти людям компактно та майстерно використовувати напрацьовані упродовж віків методики ефективної самопрезентації у повсякчасних життєвих інтеракціях, набуті морально-психологічної впевненості у діловому спілкуванні, досягнути власне тіло як неповторну й унікальну модель та першооснову власної творчості. В іміджології кожна людина – це насамперед персона, особистість, індивідуальність, яка володіє величезним потенціалом візуалізації свого внутрішнього Я.

Соціальнокомунікаційні (або просто комунікаційні) технології, спрямовані насамперед на організацію комунікаційного простору та часу, на формування постійного діалогу між суспільними інститутами, на створення комунікаційної зони комфорту для кожного суспільного індивіда, включаючи його інформаційно-психологічну безпеку. Оскільки комунікація як універсальний, загальнодоступний соціокультурний феномен включена в усі суспільні сфери, можемо стверджувати, що техніки СКТ стають неодмінними частинами кожної із сукупної системи соціальних технологій. Тож розглянемо специфіку й типологію соціальних технологій як унікального алгоритму, процедури перетворювальної діяльності в усіх сферах соціальної практики – політики, державного управління, освіти, комунікації, мистецтва, виробництва.

Соціальнокомунікаційні технології спрямовані насамперед на організацію комунікаційного простору та часу, на формування постійного діалогу між суспільними інститутами, на створення комунікаційної зони комфорту для кожного суспільного індивіда, включаючи його інформаційно-психологічну безпеку. Оскільки комунікація як універсальний, загальнодоступний соціокультурний феномен включена в усі суспільні сфери, можемо стверджувати, що техніки СКТ стають неодмінними частинами кожної із сукупної системи соціальних технологій. соціальнокомунікаційна технологія – це спеціалізована форма розвитку професійної комунікаційної діяльності, спрямована на інтеграцію (об'єднання, координацію) та відтворення (удосконалення, модернізацію) суспільства шляхом встановлення і підтримання соціального контакту (діалогу) / взаємодії соціальнокомунікаційними продуктами (ресурсами) як виробничими результатами діяльності відповідних інститутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавра Д. Основы теории коммуникации: учебное пособие. Стандарт третьего поколения [Текст] / Д. Гавра. – СПб. : Питер, 2011. – 288 с.
2. Гурвич Г. Д. Философия и социология права: Избранные сочинения [Текст] / Г. Д. Гурвич. – СПб. : Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. – 848 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике [Электронный ресурс] / Х. Ортега-и-Гассет // Вопросы философии. – 1993. – № 10. – С. 32-68. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gas_raz/index.php.

4. Пиаже Ж. Генетическая эпистемология [Текст] / Ж. Пиаже // Жан Пиаже: теория, эксперименты, дискуссии : [Сб. ст.: учеб. пособие для психол. спец. и направлений] / под ред. Л. Ф. Обуховой, Г. В. Бурменской. – М. : Гардарики, 2001. – С. 186-199.
5. Поппер К. Ницета историцизма [Електронний ресурс] / К. Поппер ; [пер. с англ. С. А. Кудриной ; под ред. Н. Ф. Овчинникова] // Вопросы философии. – 1992. – № 8. – С. 49-79; № 9. – С. 22-48; № 10. – С. 29-58. – Режим доступа : philosophy.ru/library/popper/popper_poverty_historicism.
6. Почепцов, Г. Г. Соціальний інжиніринг: соціо- і психотехніки управління великими масами людей [Текст] : навч. вид. / Г. Г. Почепцов. – К. : Альтерпрес, 2010. – 254 с.
7. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Текст] / В. В. Різун // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 2. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 7-12.
8. Різун В. В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) [Текст] / В. В. Різун // Комунікація : збірка з питань комунікацій у суспільстві. – 2012. – № 2. – С. 8-19.
9. Связи с общественностью как социальная инженерия [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. «Связи с общественностью» / В. А. Ачкасова [та ін.] ; ред. В. А. Ачкасов. – СПб. : Речь, 2005. – 350 с.
10. Холод О. Діапазон поняття «соціально-комунікаційні технології» [Електронний ресурс] / О. М. Холод. – Режим доступа : www.nbu.gov.ua/portal/Soc.../SC210_19.pdf.
11. Холод О. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації» [Електронний ресурс] / О. Холод. – Режим доступа : igbis-nbu.gov.ua/.../.
12. Шинкарук В. І. Вибрані твори [Текст] : у 3 т. / Володимир Іларіонович Шинкарук; [Упоряд. : Лях В.В., Табачковський В.Г.]. – К. : Укр. Центр духов. культури, 2003. – (Філософська спадщина України). – Т. 3, Ч. 2. – 2005. – 427 с.

THE COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE SOCIAL ENGINEERING

Iryna Bondarenko

*Zaporizhzhya National University
Zhukovsky Str. 66, 69600, Zaporizhzhya, Ukraine
e-mail: lystopad@mail.ru*

This paper gives analysis the essence the communication technologies in the social engineering, problems the administration of the engineering activity in the communication sphere because of the modernization the professional education future the specialists of the social communication.

Key words: technics, technology, technology of the social communication, engineering activity, social engineering.

КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФИИ СОЦИАЛЬНОЙ ИНЖЕНЕРИИ

Ирина Бондаренко

*Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66, 69600, Запорожье, Украина,
e-mail: lystopad@mail.ru*

Рассмотрена сущность социальнокоммуникационных технологий в контексте социального инжиниринга, исследованы проблемы управления инженерной деятельностью в коммуникационной сфере сквозь призму модернизации профессионального образования будущих комунтехнологов.

Ключевые слова: техника, технология, социальнокоммуникационная технология, инженерная деятельность, социальный инжиниринг.